

ਪੀਪਲਜ਼ ਫੋਰਮ, ਬਰਗਾੜੀ, ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ

ਵਿਚਾਰਸਾਰ ਅੰਕ•2

ਸੰਪਾਦਕ : ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਬਰਗਾੜੀ

ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਧਾਰਮਕ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਕੇ
ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ , ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੂਝ ਕਰਕੇ
ਨਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

-ਮਾਰਕ ਟਵੇਨ (1835-1910)

ਤਤਕਰਾ:

1. ਉੱਤਰ-ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ-ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ
2. ਸਿਰੇ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ – ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀਪ (ਡਾ.)
3. ਮੈਂ ਨੀਰੇ ਨਹੀਂ -ਅਮਰਦੀਪ ਗਿੱਲ

ਉੱਤਰ-ਕਰੋਨਾ ਯੁੱਗ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ

- ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ*

ਇਕ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਸਾਧਾਰਨ ਰਿਕਸ਼ਾ ਚਾਲਕ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਕੋ ਸੁਆਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਕਦੋਂ ਰੁਕੇਗੀ। ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਕਦੋਂ ਵਾਪਸ ਜਾਣਗੇ? ਕੀ ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਹਾਲਾਤ ਪਰਤਣਗੇ ਵੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਰੁਕੇਗੀ। ਲੋਕ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਜਾਣਗੇ। ਪਰ ਦੁਨੀਆਂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ, ਜੋ ਇਸ ਸੰਕਟ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚਾ, ਤਿੰਨੋਂ ਬਦਲ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਲੇਖ ਰਾਹੀਂ ਆਪਾਂ ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਜਿਸ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ 2008 ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਵਾਇਰਲ ਇਨਫੈਕਸ਼ਨ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲ ਦੇਵੇਗੀ।

ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਦੁਆਰਾ ਫੈਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਬਿਮਾਰੀ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਆਰਥਿਕ ਸੰਕਟ, ਦੋਵੇਂ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਸੰਕਟ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਸਹਿਯੋਗ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੋਣਗੇ। ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਆਵੇਸ਼ਕ ਹੈ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ। ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਤਾਵਰਣਕ ਬਦਲਾਅ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਮਸਲੇ ਹਨ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀ ਕਾਰਜ ਯੋਜਨਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੱਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਹਵਾਸ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ।

ਮਾਨਵਜਾਤੀ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਫੇਰ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ਵ ਢਾਂਚਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਆਲਮੀ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਅਰਥ ਆਲਮੀ ਸਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਲਮੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਸਰਬਉੱਚਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਕੋਮੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦਾ, ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਇਕ, ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਚੋਧਰ ਤੋਂ, ਕਿਵੇਂ ਆਲਮੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਇਹ ਸਾਡੇ ਸਮਿਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਵਾਲ ਹੈ। ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੇ ਅਮਲ ਨੂੰ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਬੁੱਧੀ, ਬਿਗਡੇਟਾ ਐਨਾਲਿਟਕਸ, ਬਹੁ-ਕੋਮੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ, ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਮੁਲਕਾਂ ਅਤੇ ਕੋਮੀ-ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੀ ਚੋਧਰ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦਿਆਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਇਸ ਸਭ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜੋੜਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫੇਰ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਨਫ਼ੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾਉਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੁਆਲ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਪਰਿਵਾਰਾਂ, ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਚ ਲਏ ਬਿਨਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕੇਂਦਰ ਵੱਲੋਂ ਲਏ ਫ਼ੈਸਲਿਆਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਅਸੀਂ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਪੈਦਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤ ਰਹੇ ਪਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਅਤੇ ਇਨਫੈਕਸ਼ਨ ਦੀ ਵਧੀ ਹੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। '47 ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ।

ਇਸ ਸਭ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜੋੜਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੀ ਪਰਖ-ਪੜਚੋਲ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਹੀ ਨਵੇਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੱਛਣਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰੇਗੀ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਚੀਨ ਦਰਮਿਆਨ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਤਜਾਰਤੀ ਯੁੱਧ ਹੁਣ ਦੂਸ਼ਣਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਬੇਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਸੱਤਾ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਚੀਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਚੀਨ ਇਸ ਸੰਕਟ ਉਪਰ ਕਾਬੂ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਚੀਨ ਦਾ ਪਲੜਾ ਭਾਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਚੀਨ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਛੁਪਾ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਣ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਨੇ ਚੀਨ ਦੇ ਅਕਸ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਠੇਸ ਪੁਚਾਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਰੰਪ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੇ ਵੀ ਯੂਰੋਪੀਅਨ ਯੂਨੀਅਨ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਉੱਥੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਉਡਾਣਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਹਿਯੋਗ ਬਿਨਾਂ ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਉਪਰ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸੰਕਟ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਕਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਗ਼ੈਰ-ਖ਼ੁਦਮੁਖ਼ਤਾਰ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਮੁਲਕ ਦੀ ਚੌਧਰ ਰਹਿਤ ਬਹੁ-ਧਰੁਵੀ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਿਆਸਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਿਕਲਪ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ।

ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੀ ਕੋਈ ਭਿਣਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਿਲ ਗੇਟਸ ਨੇ 2015 ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ: ਸ਼ੁਕਰ ਕਰੋ ਕਿ ਇਬੋਲਾ ਪੱਛਮੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਰਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਫੈਲਿਆ ਜੋ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸੰਘਣੀ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਦੂਸਰੇ ਇਹ ਹਵਾ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਤਰਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਫੈਲਣ ਵਾਲੀ ਬਿਮਾਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਛੇਤੀ ਸੰਭਾਲੀ ਗਈ। ਅਗਲੀ ਵਾਰ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹਵਾ ਰਾਹੀਂ ਫੈਲਣ ਵਾਲੀ ਬਿਮਾਰੀ ਆ ਗਈ, ਜਿਸਦੇ ਲੱਛਣ ਵੀ ਪਛੜ ਕੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਦਿਖਾਈ ਨਾ ਦੇਣ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ ਰੋਲ ਗੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰ ਘੁੰਮ ਨਾ ਆਏ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸੋਚੋ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ? ਬਿਲ ਗੇਟਸ ਦਾ ਡਰ ਠੀਕ ਨਿਕਲਿਆ। ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿਰ ਹੁਣ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਖ਼ੁਫ਼ੀਆ ਏਜੰਸੀ ਸੀ.ਆਈ.ਏ. ਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ 2006 ਵਿੱਚ ਛਪੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਰਿਪੋਰਟ ਰਾਹੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਚੀਨ ਅਤੇ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ ਵੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚਿਤਾਵਨੀਆਂ ਕਈ ਵਾਰ ਦੇ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਕੋਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤਾਂ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ 1) ਮੁਲਕਾਂ ਕੋਲ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਰਗੇ ਵਿਕਸਤ ਮੁਲਕਾਂ ਕੋਲ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਭਾਵ ਮੁਲਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਹਤ ਪ੍ਰਬੰਧ/ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਵੱਲ ਬਣਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ; 2) ਇਸ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਗ਼ੈਰਹਾਜ਼ਰ ਸੀ; 3) ਡਬਲਯੂ.ਐੱਚ.ਓ. ਵਰਗੀਆਂ ਵਿਸ਼ਵ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਕਾਰਨ ਕੇਂਦਰੀ ਰੋਲ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਸਨ। ਦਰਅਸਲ, ਜਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਉਸ ਵੱਲ ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਧੁਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਲਈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਦੇ ਫੈਲਣ ਪਿੱਛੇ ਵਿਸ਼ਵ ਸੱਤਾ ਦੀ ਗ਼ੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਜ੍ਹਾ ਗਿਣੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਇਕ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਚਿਤਾਵਨੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਰਾਹੀਂ ਵਿਸ਼ਵ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀਆਂ ਇਮਾਨਦਾਰ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾ ਜਗਾਈਆਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੇ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਡੋਨਲਡ ਟਰੰਪ, ਸ਼ੀ ਜਿਨਪਿੰਗ, ਵਲਾਦੀਮੀਰ ਪੂਤਿਨ ਅਤੇ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਵਰਗੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਲੀਹਾਂ ਉਪਰ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਖ਼ੁਦਮੁਖ਼ਤਾਰ ਕੌਮੀ-ਰਾਜਾਂ ਦੇ

ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਇਕ ਗ਼ੈਰ-ਖ਼ੁਦਮੁਖ਼ਤਾਰ ਵਿਸ਼ਵ ਸੱਤਾ ਦਾ ਵੀ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਨੇ ਇਸ ਲੋੜ ਨੂੰ ਉਭਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਦੁਨੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। 2008 ਦੀ ਮੰਦੀ ਦੌਰਾਨ ਏ.ਟੀ.ਐਮਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਪੈਸੇ ਨਿਕਲਣੇ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵੀ ਚੱਲ ਪਈਆਂ। ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਨੇ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੰਮ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਸਾਰਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਠੱਪ ਪਿਆ ਹੈ। ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ, ਯੂਨੀਵਰਸਟੀਆਂ, ਸਭ ਬੰਦ ਹਨ। ਮਲਟੀਪਲੈਕਸ, ਜਿੰਮ, ਸਿਨੇਮਾ ਹਾਲ ਆਦਿ ਮਨਪ੍ਰਚਾਵੇ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਰਹੀਆਂ। ਕੋਈ ਆਵਾਜਾਈ ਨਹੀਂ। ਹੋਟਲਾਂ, ਢਾਬਿਆਂ, ਰੇਡੀਆਂ, ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ, ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ, ਸਭ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਰੁਕ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਨੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਫੜ ਲਈ ਹੈ। ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਨੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਭੁੱਖਮਾਰੀ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਪਾ ਲਈ ਹੈ।

ਪਰ ਇਸ ਵਧ ਰਹੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੰਪੂਰਨ ਬੰਦੀ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਕ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ। ਘੰਟੀ ਵੱਜੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਗੇਟ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਐਮੇਜ਼ੋਨ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਕ ਲੱਖ ਨਵੀਆਂ ਨੈਕਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਇਸਤਿਹਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਾਲਾਬੰਦੀ ਨੇ ਐਮੇਜ਼ੋਨ ਦਾ ਐਨਲਾਈਨ ਤਜਾਰਤ ਦਾ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਐਮੇਜ਼ੋਨ 'ਤੇ ਹੀ ਖਰੀਦੋ-ਫਰੋਖਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਤਾਲਾਬੰਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਵਾਲਮਾਰਟ ਨੇ ਸੀਅਰਜ਼ ਦਾ ਦਿਵਾਲਾ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ਐਮੇਜ਼ੋਨ ਦਾ ਐਨਲਾਈਨ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਾਲਮਾਰਟ ਦੇ ਸਟੋਰਾਂ ਦਾ ਦਿਵਾਲਾ ਕੱਢਣ ਦੇ ਰੌਅ ਵਿਚ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਦਾ ਕਹਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਟਰੈਫਿਕ ਵਿਚ ਪੰਜਾਹ ਗੁਣਾ ਵਾਧਾ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਮੂਕ ਕੋਰਸਾਂ ਵਿਚ ਵਧ ਰਹੇ ਦਾਖਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਐਨਲਾਈਨ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਐੱਮ.ਆਈ.ਟੀ., ਹਾਰਵਰਡ, ਸਟੈਨਫਰਡ, ਪ੍ਰਿੰਸਟਨ ਆਦਿ ਵਰਗੀਆਂ ਕੁਝ ਵੱਡੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀਆਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇੰਟਰ-ਸੀਮੈਂਟ ਦੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਮਰਵਾ ਕੇ, ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬਿਜ਼ਨਸ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਲੈਣਗੀਆਂ। ਬਿਲਕੁਲ ਉਵੇਂ, ਜਿਵੇਂ ਨੈਟਫਲਿਕਸ ਐਨਲਾਈਨ ਕਲਾਊਡ ਰਾਹੀਂ ਸਾਰੀ ਮਨੋਰੰਜਨ ਸਨਅਤ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਰੋਨਾ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਖੇਤਰ ਦਾ ਐਨਲਾਈਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਲਗਭਗ ਤੈਅ ਹੈ। ਆਈ.ਬੀ.ਐਮ. ਵੈਟਸਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਕੰਪਨੀਆਂ ਇਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਬਹੁਤੇ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਡਰ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬਿਪਤਾ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਵੱਜੇਗਾ। ਇਮੀਗਰੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲੱਗਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਧੇਗੀ। ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਪੁੰਨ ਕਾਮੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਸ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਪਰਵਾਸ ਘਟੇਗੀ, ਉਸੇ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਟੈਲੀਮਾਈਗਰੇਸ਼ਨ ਵਧੇਗੀ। ਟੈਲੀਮਾਈਗਰੇਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਲਈ ਨਿਪੁੰਨ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਮੰਡੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇਗੀ ਸਗੋਂ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕਾਂ/ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਐਨਲਾਈਨ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਇਹ ਨਿਪੁੰਨ ਕਾਮੇ ਸਸਤੇ ਭਾਅ ਵੀ ਮਿਲਣਗੇ। ਰੇਬੇਟਾਂ ਅਤੇ ਰੀਮੇਟ ਵਰਕਰਾਂ ਦਾ ਯੁਗ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਸਬੰਧੀ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵੀ ਖ਼ਤਮ। ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਪਲੈਟਫਾਰਮ ਤਾਂ ਕਦੇ ਦੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਟੈਸਟ ਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਬੱਸ ਇਕ ਸਹੀ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਸੀ। ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਨੇ ਉਹ ਮੌਕਾ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਸ਼ੀਨ ਲਰਨਿੰਗ, ਟੈਲੀਮਾਈਗਰੇਸ਼ਨ, 3-ਡੀ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ, ਆਈ.ਓ.ਟੀ. ਅਤੇ ਬਲੋਕ ਚੇਨ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਰਲ ਕੇ ਜਿਸ ਚੋਥੀ ਸਨਅਤੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਲਈ ਮਾਈਗਰੇਸ਼ਨ ਨਾਲੋਂ ਟੈਲੀਮਾਈਗਰੇਸ਼ਨ ਵਧੇਰੇ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ।

ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਕਲਾਸ ਰੂਮ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਐਨਲਾਈਨ ਲਰਨਿੰਗ, ਸਿਹਤ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਟੈਲੀਮੈਡੀਸਨ, ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਰੀਮੇਟ ਵਰਕ ਅਤੇ ਮਨਪਰਚਾਵੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਕਲਾਊਡ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸੰਭਾਲ ਲੈਣਗੇ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੇਵਲ ਸਥਾਪਤ

ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸਗੋਂ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਵੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਉਹ ਆਖਰੀ ਕਿੱਲ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਡਿਜੀਟਲ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਜਾਂ ਐਨਲਾਈਨ ਮੋੜ ਨੂੰ ਉਤਰ-ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਯੁਗ ਦੀ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹਰਾਰੀ ਵਰਗੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਹੈ ਕਿ ਚੀਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਮੁਲਕਾਂ ਨੇ ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਿਹੜੀ ਨਿਗਰਾਨ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਸੂਹ ਕੱਢਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਉਹੋ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਲਰਨਿੰਗ ਐਨਾਲਿਟਿਕਸ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਸਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਸਬਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਿਜ਼ਨਸ ਐਨਾਲਿਟਿਕਸ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕਾਰਖਾਨੇਦਾਰ ਆਪਣਾ ਮਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਉਂਪਾਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਾਕਟਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਅਗਾਊਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੈਂਸਰ, ਬਿੱਗ ਡੇਟਾ ਐਨਾਲਿਟਿਕਸ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਲਰਨਿੰਗ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ ਹੈ।

ਇਹ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸਿਰਫ਼ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜਾਂ ਦੀ ਜਾਸੂਸੀ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਢਾਲਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਹੋ ਕੰਮ ਰਵਾਇਤੀ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਸੀ, ਜੋ ਆਪੇ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਕਿਤੇ ਇਸ ਲਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਨਵੇਂ ਟੂਲਜ਼ ਨਾਲ ਇਹ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਵੇਗਾ। ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਚੇਤਨ ਫ਼ੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੇਤਨ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਚਾਹਤਾਂ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਨਗੇ। ਫਿਲਮਸਾਜ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਨੇਮੇ ਰਾਹੀਂ ਹਿੰਸਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮੁਹੱਬਤ ਨੂੰ, ਇਹ ਗੱਲ ਫਿਲਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਉਪਰ ਨਹੀਂ, ਫਿਲਮਸਾਜ਼ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਖ਼ੈਰ! ਇਹ ਪੁਰਾਣੀ ਬਹਿਸ ਹੈ। ਆਪਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵੱਲ ਪਰਤਦੇ ਹੋਏ ਗੱਲ ਸਮੇਟਦੇ ਹਾਂ।

ਸੋ ਉਤਰ-ਕਰੋਨਾ ਯੁਗ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵੱਲ ਵਧਦਿਆਂ ਸਾਡਾ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਆਪਣੇ ਸਿਹਤ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਅਸੀਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਹੈ:

- 1) ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਕੇ ਵਿਭਿੰਨ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ। ਅਜਿਹੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਦਮੁਖ਼ਤਾਰ ਵਿਸ਼ਵ ਸੱਤਾ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਵਧਣਾ।
- 2) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਿਹਤ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਮਾਂਤਰੀ ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾ (ਆਈ.ਐੱਚ.ਓ.) ਰਾਹੀਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ ਅਮੀਰ ਮੁਲਕਾਂ ਲਈ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਮੁਲਕ ਅਜਿਹੀਆਂ ਲੜਾਈ ਇਕੱਲਿਆਂ ਨਹੀਂ ਲੜ ਸਕਦਾ। ਸਭ ਨੂੰ ਰਲ ਕੇ ਹੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰਨੀ ਪੈਣੀ ਹੈ।
- 3) ਵਿਭਿੰਨ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਸਿਹਤ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦਾ, ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਤਾਲਮੇਲ ਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਨਾਲ ਇਮਾਨਦਾਰਾਨਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਚੀਨ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਤਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕੋਮਾਂਤਰੀ ਟੈਲੀਮੈਡੀਸਨ ਸੈਂਟਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ: ਟੈਲੀਮੈਡੀਸਨ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਹਿ, ਟੈਲੀਮੈਡੀਸਨ ਕਲਾਊਡ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਤਹਿ ਅਤੇ ਟੈਲੀਮੈਡੀਸਨ ਸਰਵਿਸ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਤਹਿ। ਇਸ ਕੋਮਾਂਤਰੀ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਮੁਲਕਾਂ, ਸੂਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰਸਰਕਾਰੀ

ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੋਮਾਂਤਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਚੀਨ ਨੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ।

4) ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਜੀਣ ਥੀਣ ਲਈ ਘਰ, ਸ਼ੁੱਧ ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਸਾਫ਼ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਦੀ ਜੇਬ ਵਿਚ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ, ਓਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਵਸਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਸਾਧਨ ਸੰਪੰਨ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੱਜ ਹਾਈਡਰੋਪੋਨਿਕ/ ਐਰੋਪੋਨਿਕ, ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਅਤੇ ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਏਨੀਆਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ ਵਰਗੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਮਿਆਰੀਕਰਨ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਘਰ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨ ਉਪਰ ਇਕ ਲੱਖ ਤੋਂ ਘੱਟ ਖਰਚਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹਰ ਘਰ ਆਪਣੇ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

5) ਅਮਰੀਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਟਰੰਪ ਨੇ ਜੂਨ 2017 ਵਿਚ ਵਾਤਾਵਰਣਕ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਪੈਰਿਸ ਅਕੈਰਡ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਸਰਬੱਤ ਦੀ ਭਲਾਈ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਕਈ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਭਲਾਈ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਸੋਚ ਉਤਰ-ਕਰੋਨਾ ਯੁਗ ਦੀ ਸੋਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜੇਕਰ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਹ ਸੋਚ ਨਾ ਬਦਲੀ ਤਾਂ ਉਹ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਹੋ ਕੇ ਕਿਤੇ ਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਇਹ ਸੋਚ ਨਾ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਣਕ ਬਦਲਾਅ ਦੇ ਕੁਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਦੀ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਤੋਂ। ਸਾਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੀ ਸੋਝੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠਣਾ ਪਵੇਗਾ।

6) ਦੂਸਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਸੁਆਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਭ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਸੋਚ ਵਿਚੋਂ ਯੂ.ਐੱਨ.ਓ. ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਕੋਮਾਂਤਰੀ ਝਗੜਿਆਂ (ਕਨਫਲਿਕਟਸ) ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਸੀ। ਯੂ.ਐੱਨ. ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੋਲ ਨਿਭਾਇਆ। ਕੀ ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਹੁਣ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ, ਵਾਤਾਵਰਣਕ ਬਦਲਾਅ, ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਨਾਬਰਾਬਰੀ ਵਰਗੀਆਂ ਨਾਮੁਰਾਦ ਆਫ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਜੇ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਪੁਨਰ ਨਿਰਮਾਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਸੋਚੇਗੀ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਯੂ.ਐੱਨ. ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਲਈ ਇਹ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਕੋਮੀ ਬਿਜਨਸ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਕੋਮੀ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕ੍ਰਿਤ, ਬਦਲਣ ਯੋਗ ਅਤੇ ਉਭਰ ਰਹੀ ਆਲਮੀ ਨੈੱਟਵਰਕਿੰਗ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਈਚਾਰੇ ਆਪਣੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਮ-ਭੂਮੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚ ਹੀ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ, ਸਰਬ-ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਸਹਿਯੋਗ ਅੰਕਿਤ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਹਰ ਭਾਈਚਾਰਾ ਬਹੁਕੋਮੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਸਥਾਨ ਬਹੁ-ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਥਾਨ। ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਸਮੇਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਯੂ.ਐੱਨ. ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਮੁੱਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਜਿੱਥੋਂ ਇਹ ਚਰਚਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

(ਅ) ਕੋਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਖੇਤੀ

ਮੇਰੇ ਲੇਖ “ਉਤਰ-ਕੋਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ”, ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਦੇਸ਼ਤਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੁਆਲ ਉਠਾਏ ਹਨ। ਸ਼ੁਭ ਪ੍ਰੇਮ ਬਰਾੜ ਅਤੇ ਨੀਲਮ ਗਰੇਵਾਲ ਨੇ ਇਹ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਦੇ ਸੰਕਟ ਦਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਭੋਜਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮਸਲਿਆਂ ਉਪਰ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਏਗਾ। ਇਹ ਲਿਖਤ ਇਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਹੈ।

ਕੋਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਦੇ ਸੰਕਟ ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹੋ ਸਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਭੋਜਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰੇ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਊਰਜਾ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਭੋਜਨ ਦਾ ਸੁਆਲ ਹੈ, ਹਰ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਲਈ ਕਿਸੇ

ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਡੀ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਇਹ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਹ ਨਿਰਭਰਤਾ ਕਿਵੇਂ ਖਤਮ ਹੋਵੇਗੀ, ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਕੁ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹਾਂਗਾ।

ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਵੀ ਭੁੱਲੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਫਸਲਾਂ ਬੀਜਦੇ ਹਾਂ; ਪਾਣੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹਵਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਹ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ; ਸਭ ਜ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਪਲੀਤ ਹਨ। ਊਰਜਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਲੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਸਵੱਛ ਭੋਜਨ ਤਾਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਬੇਜ਼ਮੀਨੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਜੋਗਾ ਭੋਜਨ ਉਗਾਉਣ ਲਈ ਧਰਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਕੀ ਕਰਨ। ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੋਚਣਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਹੈ: ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਮੁਕਤ ਮਿੱਟੀ-ਰਹਿਤ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ। ਹਰ ਪਰਿਵਾਰ, ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਮੁਕਤ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ-ਰਹਿਤ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਹਾਈਡਰੋਪੋਨਿਕ ਅਤੇ ਐਰੋਪੋਨਿਕ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਕਨੀਕਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਹੁਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਹਾਈਡਰੋਪੋਨਿਕ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਬੱਚਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਐਰੋਪੋਨਿਕ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਫਸਲ ਨੂੰ ਖੁਰਾਕੀ ਤੱਤਾਂ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਿੱਲ੍ਹ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾਲ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖੇਤੀ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਮਿਸਤਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਇਕ ਸਸਤੇ ਜਿਹੇ ਬਹੁ-ਮੰਜ਼ਲੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਛੱਤ ਉੱਪਰ ਲੰਮੇ ਦਾਅ ਜਾਂ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਦਾ ਰੱਖ ਕੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਸਲਾਦ, ਕੰਦ-ਮੂਲ ਅਤੇ ਮਾਈਕਰੋ ਗਰੀਨ ਆਦਿ ਉਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਫਲਦਾਰ ਰੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਦਰਿਆਵਾਂ ਸਮੇਤ ਇਸਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਪਲੀਤ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਪੀਣ ਨੂੰ ਛੱਡੋ, ਇਹ ਤਾਂ ਹੁਣ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਸਿੰਜਾਈ ਦੇ ਵੀ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਸੋ ਇਸ ਨਵੀਂ ਖੇਤੀ ਲਈ ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੰਭਾਲਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸੀ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਪੀਣ ਲਈ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ। ਹਵਾ ਸਾਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਮਿਲੇਗੀ ਜੇਕਰ ਸੋਲਰ ਇਨਰਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਲੀਨ ਊਰਜਾ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਵਧੇਰੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੂਧ ਭੋਜਨ ਦੀ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨਿਰਮਲ ਵਾਸ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੇ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਹਾਈਡਰੋਪੋਨਿਕ ਅਤੇ ਐਰੋਪੋਨਿਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਸਟੈਂਡਰਡਾਈਜ਼ ਕਰਕੇ, ਇਸਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਸਕੀਮ ਉਪਰ ਪ੍ਰਤੀ ਘਰ ਇਕ ਲੱਖ ਦਾ ਖਰਚਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਸ ਸਕੀਮ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਚੱਲੀ ਸੀ। ਪਰ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਸਬਸਿਡੀ ਦੇਣ ਲਈ ਫੰਡਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਅਮਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾ ਸਕੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਸਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਕਮਰਸ਼ੀਅਲ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਪਣਾ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਸਨੂੰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੂਧ ਭੋਜਨ ਲਈ ਮੰਡੀ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰਤਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਜਿਥੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਵਧੀਆ ਭੋਜਨ ਉਪਲਬਧ ਰਹੇਗਾ, ਓਥੇ ਅਨਾਜ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰਤਾ ਘਟਣ ਨਾਲ ਫਸਲੀ ਚੱਕਰ ਬਦਲੇਗਾ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਪਿਰਾਮਿਡ ਵਿਚ ਸਿਹਤ-ਪੱਖੀ ਸਿਫਤੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗੀ। ਜੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਹਲੀ ਹੋਵੇਗੀ ਉਸਨੂੰ ਜੰਗਲਾਤ ਅਧੀਨ ਲਿਆ ਕੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਕੀਮ ਕੇਵਲ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮ-ਨਿਰਭਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਜਿਣਸ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਵਾਧੂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਸਲਾਦ ਹੋਣ, ਭਾਵੇਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਉਪਰ ਲਗਾਏ ਫਲਦਾਰ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਤੇ

ਭਾਵੇਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਅਨਾਜ, ਉਹ ਬਿਨਾ ਪਰਾਸੈਸ ਹੋਏ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਪਿੰਡ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਵਿਚ ਹੀ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਸਹਿਰਾਂ ਵੱਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮਾਈਗਰੇਸ਼ਨ ਵੀ ਘਟੇਗੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਵੀਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ, ਕੇਵਲ ਏਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਸਲਨ ਟੈਲੀਮਾਈਗਰੇਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਘਰ ਬੈਠਿਆ ਹੀ ਰੀਮੋਟ ਜੋਬ ਉਪਲਬਧ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਕੁਝ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਕੋ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਹੈ ਅਫਸਰਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਰਵਈਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਕੇਵਲ ਲੋਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਲੋਕ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਕੇਵਲ ਭੋਜਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਉਗਾਉਣਗੇ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਰਹੇਗੀ, ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਹੁਨਰਾਂ ਵਿਚ ਉਮਰ ਭਰ ਨਵੀਂ ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਲੈਂਦੇ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਅਗਲੀ ਪੋਸਟ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ।

ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਖੇਤੀ ਕੇਵਲ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਹੜਿਆਂ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲਾਟਾ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਨਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕਮਾਦ, ਨਰਮਾਂ, ਆਦਿ ਨਕਦੀ ਫਸਲਾਂ, ਬਾਗਬਾਨੀ ਅਤੇ ਕਮਰਸ਼ੀਅਲ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਪੇਲੀਹਾਊਸਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ। ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਦਿਣੇ ਦਿਣ ਮਹਿੰਗੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ ਕੋਈ ਮੁਨਾਫੇ ਵਾਲਾ ਸੌਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ। ਪੈਦ ਪ੍ਰਜਨਨ (ਪਲਾਂਟ ਬਰੀਡਿੰਗ) ਅਤੇ ਜੈਨੇਟਿਕਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੰਟਰਨੈਟ ਆਫ ਬਿੰਗਜ਼, ਸੈਂਸਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਬਿਗ ਡੇਟਾ ਐਨਾਲਿਟਿਕਸ, ਰਬੋਟਿਕਸ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਲਰਨਿੰਗ ਵਰਗੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ, ਦੂਜੇ ਹਰੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਰਾਹੇ ਪੈਕੇ, ਮੁੜ ਮੁਨਾਫੇ ਵਾਲਾ ਧੰਦਾ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਲੋੜ ਪਈ ਤਾਂ ਇਸ ਨਵੀਂ ਖੇਤੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਅਗਲੀ ਪੋਸਟ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ। ਇਸ ਸੁਆਲ ਦਾ ਕਿ ਕੀ ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਮੁਲਕ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਇਸ ਨਵੀਂ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਡਿਜੀਟਲ ਇਨਫਰਾਸਟਰਕਚਰ ਖੜ੍ਹਾ ਵੀ ਕਰ ਪਾਉਣਗੇ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਦਾ ਇਕੋ ਜੁਆਬ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਨੇ ਇੰਟਰਨੈਟ ਆਫ ਮੈਡੀਕਲ ਬਿੰਗਜ਼ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ, ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੋਚ ਲੈਣਗੇ। ਨਾਲੇ ਫੇਰ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀਆਂ ਇਹ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨਫਰਾਸਟਰਕਚਰ ਵੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਨਹੀਂ, ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਮਿਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਹਾਲੇ ਅਰਥਚਾਰੇ ਨੂੰ ਰੀਵਾਈਵ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਰੂਪਾਂਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਬਿਨਾ ਰੀਵਾਈਵਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਮੰਨ ਲੈਣ ਵਿਚ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਹੈ।

*98761 38523

ਸਿਰੇ ਦੇ 'ਕਲਾਕਾਰ'..

--ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀਪ (ਡਾ.)*

ਵਿਲੀਅਮ ਸ਼ੇਕਸਪੀਅਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਇਕ ਰੰਗਮੰਚ ਹੈ। ਇਥੇ ਹਰ ਬੰਦਾ ਆਪਣਾ ਕਿਰਦਾਰ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਤੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਕਲਾਕਾਰ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ। ਨਾਇਕ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨਲਾਇਕ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਖਲਨਾਇਕ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਨਾਟਕ ਦਾ ਡਾਇਲਾਗ ਹੈ : ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਵੀ ਕਿਹੋ-ਕਿਹੇ ਜਿਹੇ ਮਸਖਰੇ ਆ ਗਏ..ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਆਇਆ ਜਿਹੜਾ ਬੋਲਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ..ਤੇ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਆ ਗਿਆ ਜਿਹੜਾ ਚੁੱਪ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਕੁਝ ਕਲਾਕਾਰ ਦਿਸਦੇ ਤਾਂ ਨਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਮਸਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਕਲਾਕਾਰ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ, ਜੋ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਨਾਇਕ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਰੀਨ ਰੂਮ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਹੀ ਰਾਸਤੇ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਜੋ ਪਹੁੰਚ ਤਾਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰੋਲ ਕਈ ਹੋਰ ਹੀ ਖੋਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਇਕਾਂ, ਨਲਾਇਕਾਂ, ਖਲਨਾਇਕਾਂ ਤੇ ਮਸਖਰਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਬਾਤ ਪਾਉਣੀ ਹੈ।

ਕੁਝ ਕਲਾਕਾਰ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਸਦੀਵੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਡੇ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ : ਮਸ਼ਹੂਰ ਚਿਤਰਕਾਰ, ਗਾਇਕ, ਅਭਿਨੇਤਾ, ਮੂਰਤੀਕਾਰ...ਜਿਹੜੇ ਲਗਾਤਾਰ ਰਿਹਾਸਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਰਿਆਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਕੈਨਵਸ ਤੇ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਅਭਿਆਸ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਏਨਾ ਸੁਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਏਨੇ ਕੁ ਵੱਡੇ ਕਲਾਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹਾਸੇ ਮੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਹਸਾ ਹਸਾ ਕੇ ਢਿੱਡੀਂ ਪੀੜਾਂ ਪੁਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਸੀ ਚਾਰਲੀ ਚੈਪਲਿਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੀ ਇਕ ਹਾਦਸੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

ਚਾਰਲੀ ਦੀ ਮਾਂ ਅਭਿਨੇਤਰੀ ਸੀ। ਜਦ ਚਾਰਲੀ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸਟੇਜ ਦੇ ਵਿੰਗਜ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਅ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਮਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਿਕਲਣੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ 'ਬਿੱਲੀ' ਕਹਿ ਕੇ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਜਦ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਨਿੱਕਲੀ ਤਾਂ ਉਹ ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਸਿਆਪਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ..ਸਟੇਜ ਮੈਨੇਜਰ ਦੇ ਪੈਸੇ ਡੁੱਬਦੇ ਸਨ..ਉਸ ਨੇ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਕੋਲ ਚਾਰਲੀ ਨੂੰ ਐਕਟਿੰਗ ਕਰਦੇ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਫੁਰਨਾ ਫੁਰਿਆ ਤੇ ਉਹ ਚੁੱਕ ਕੇ ਚਾਰਲੀ ਨੂੰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਚਾਰਲੀ ਭਮੱਤਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਉਹ ਸੰਭਲਿਆ ਤੇ ਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਲੋਕ ਅੱਸ-ਅੱਸ ਕਰ ਉੱਠੇ..ਤੇ ਮੰਚ ਤੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਇਕ ਪਲ ਰੁਕਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਸੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਫੜ੍ਹਾ ਆਵਾਂ, ਫੇਰ ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ..ਲੋਕ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਲੇਟ ਪੇਟ ਹੋ ਗਏ..ਤੇ ਸਟੇਜ ਮੈਨੇਜਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰੁਮਾਲ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਪੈਸੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਰੁਮਾਲ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਮਾਂ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸਟੇਜ ਮੈਨੇਜਰ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਭੱਜਿਆ..ਤੇ ਉਹ ਮੁੜ ਮੰਚ ਤੇ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਘੱਗੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਐਕਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ। ਦਰਸ਼ਕ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਏ। ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਮੰਚ ਛੱਡਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਤਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਸਨ। ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਆਖਰੀ ਸਟੇਜ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿਫਲਿਸ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਕਲਾਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਂ ਜਿੱਡਾ ਸਿਰਜਕ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹਰ ਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਕੁੱਖ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਨਵਾਂ ਆਕਾਰ ਘੜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਘੜਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਸ ਘੁਮਿਆਰ ਵਾਂਗ ਜੋ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਚੱਕ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਸਿਰਫ ਚੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਘੁੰਮਦਾ, ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੰਝ ਹੀ ਘੁੰਮਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵਧੀਆ ਘਾੜਤ ਘੜਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਸਹਾਰਾ ਦਿਓ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਥਾਪੀ ਨਾਲ ਹਲਕਾ ਹਲਕਾ ਕੁੱਟੋ। ਬੇਲੋੜੇ ਸਹਾਰੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਪਹਿਜ਼ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬੇਲੋੜੀ ਕੁੱਟ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਦਰਿੰਦਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸਹੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੇ ਸਹੀ ਹਾਲਾਤ ਕਿਸੇ ਇਕ ਜ਼ਹੀਨ ਬੰਦੇ ਨੂੰ 'ਉਬਾਮਾ' ਬਣਾ ਕੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਰੂਰ ਪੱਲ ਕਿਸੇ ਅੱਤਿ ਜ਼ਹੀਨ ਬੰਦੇ ਨੂੰ 'ਉਸਾਮਾ' ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਰਦੂ ਤੇ ਅੱਖਰ 'ਬੇ' ਤੇ 'ਸੇ' ਵਿਚਕਾਰ ਫਰਕ ਤਾਂ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਂਝ ਇਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ 'ਇਹ ਸਿਰਾ' ਤੇ ਦੂਜਾ 'ਉਹ ਸਿਰਾ' ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇਖੇ ਕਿਸ ਮੋੜ ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ..ਦੇਵੇਂ ਸਿਖਰਾਂ ਭਿੜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਸਿਖਰ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਕਈ ਲੋਕ ਉਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਰੰਗਮੰਚ ਤੇ ਆਉਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। 'ਲਤਾ ਮੰਗੇਸ਼ਕਰ' ਸਿਰਫ ਉਹੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਇਸ ਵੇਲੇ ਹਰ ਦਿੱਲ ਅਜੀਜ਼ ਹੈ..ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਹੋਰ 'ਲਤਾਵਾਂ' ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ ਜੋ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਬੇਸੂਰ' ਨਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ। ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ ਕਿਸੇ ਇਕ 'ਲਤਾ' ਨੂੰ ਸਿਖਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਨੂੰ ਭਿਖਾਰਨਾਂ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਹੀ ਪਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਗਾਉਣ ਵਾਲੀ ਇਹ ਰਾਣੂ ਮਾਂਡਲ ਲਤਾ ਵਰਗੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਲਤਾ ਦਾ ਇਹ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ:

ਇਕ ਪਿਆਰ ਕਾ ਨਗਮਾ ਹੈ, ਮੈਂਜੇ ਕੀ ਰਵਾਨੀ ਹੈ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਐਰ ਕੁਛ ਭੀ ਨਹੀਂ ਤੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਹਾਨੀ ਹੈ

ਕੁਝ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਹੁਰੁਪੀਏ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕੁਝ ਆਪੇ ਬਹੁਰੁਪੀਏ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਭੇਸ ਧਾਰ ਕੇ ਭੀਖ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਜਿਹੜੇ ਆਪੇ ਭੇਸ ਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਚਲਦੇ 'ਸਿਰੇ ਦੇ 'ਕਲਾਕਾਰ' ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਕਲਾਕਾਰ ਤਾਂ ਕਈ-ਕਈ ਦਿਨ ਅਭਿਆਸ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਕਲਾਕਾਰ ਤਾਂ ਮੈਂਕੇ ਤੇ ਹੀ ਏਨੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਐਕਟਿੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮਜ਼ਾਲ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਰਹਿ ਜਾਵੇ। ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਚੈਖੋਵ ਦੀ ਇਕ ਕਹਾਣੀ 'ਗਿਰਗਿਟ' ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਪੁਲਿਸ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਹੈ। ਜਦ ਇਕ ਸੁਨਿਆਰ ਦੀ ਉਂਗਲ ਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਕੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਡਾਇਲਾਗ ਹੈ : "ਮੈਂ ਇਸ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾ ਕੇ ਛਡਾਂਗਾ..ਅਜੀਬ ਲੋਕ ਹਨ..ਕੁੱਤੇ ਪਾਲਦੇ ਵੀ ਨੇ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਵੀ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।" ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਤਾ ਜਨਰਲ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਸੀਨਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਡਾਇਲਾਗ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ : "ਹੱਦ ਹੋ ਗਈ ਯਾਰ..ਏਨੇ ਹੱਟੇ-ਕੱਟੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਹ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕਤੂਰਾ ਕਿਵੇਂ ਕੱਟ ਸਕਦਾ ਹੈ..ਜ਼ਰੂਰ ਇਹ ਬੰਦਾ ਹਰਜਾਨਾ ਲੈਣ ਦਾ ਮਾਰਾ ਡਰਾਮਾ ਕਰਦਾ ਹੋਣਾ" ਹੈ ਨਾ ਸਿਰੇ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ।

ਸਿਰੇ ਦੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਦੀ ਇਕ 'ਗਿੱਲੀ-ਗਿੱਲੀ' ਉਦਾਹਰਨ ਪੇਸ਼ ਹੈ।

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਇਕ ਖਾਸ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਵਰਕਰ ਆਪਣੇ ਖਾਸਮਖਾਸ ਨੇਤਾ ਜੋ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੇ 'ਬੜੇ ਸਾਹਿਬ' ਹਨ, ਬਾਰੇ ਅਕਸਰ ਇਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਜੁਮਲਾ ਹਰ ਮੰਚ ਤੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ 'ਬੜੇ ਸਾਹਿਬ' ਨੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਕੋਈ ਛੁੱਟੀ ਨਹੀਂ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਪੀ ਐਮ ਓ ਹਾਉਸ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਕਢਵਾ ਕੇ ਦੇਖ ਲਉ..ਤੇ 'ਭਗਤ' ਤਾੜੀਆਂ ਤੇ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਵੀ ਕਿਹੜਾ ਘੱਟ ਕਲਾਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ..ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਨੇ 'ਆਰ ਟੀ ਆਈ' ਪਾ ਕੇ ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਬੜੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ..ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਇਹ ਪੁੱਛ ਲਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਤੱਕ ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ..ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ..ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਨੇ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿਚ ਕਦੇ ਕੋਈ ਛੁੱਟੀ ਨਹੀਂ ਲਈ..ਦੇਸ਼ ਦਾ ਹਰ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਉਦੋਂ ਵੀ ਆਨ ਡਿਉਟੀ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮੁਲਕ ਜਾ ਕੇ ਬੀਚਾਂ ਤੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ..ਛੁੱਟੀਆਂ ਮਨਾਉਂਦਾ ਤੇ ਅਰਾਮ ਫੁਰਮਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੈ ਨਾ ਸਿਰੇ ਦੀ ਕਲਾਕਾਰੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਦਾ ਛੁੱਟੀਆਂ ਹੀ ਗਾਹ ਪਾਈ ਰਖਦੀਆਂ ਨੇ।

ਗ਼ਰੀਬੀ ਵੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕਲਾਕਾਰ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ..ਜਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਕਲਾਸਰੂਮ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾ ਸਕਦੇ ਉਹ ਭੁੱਖ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿਖਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਬੱਚਾ ਐਲ ਕੇ ਜੀ ਤੇ ਯੂ ਕੇ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਸਟ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਜੇੜ ਦੇ ਸਵਾਲ ਹੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੱਤਾਰਾਂ ਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਾ ਜੇੜ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਸਤ ਲੀਕਾਂ ਵਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਪੰਜ..ਫਿਰ ਗਿਣਦਾ ਹੈ : ਬਾਰਾਂ। ਬਾਰਾਂ ਦਾ ਦੂਆ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ 'ਹਾਸਿਲ' ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗਲੇ ਪੜਾਅ ਤੇ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਬੱਚਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਭੀਖ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਰੋਟੀ ਦਾ ਜੁਗਾੜ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰਿਆਂ ਮੂਹਰੇ ਹੱਥ ਅੱਡਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਹ ਨਾ ਲਕੀਰਾਂ ਗਿਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਸਿੱਕੇ, ਬੱਸ ਰੋਟੀਆਂ ਗਿਣਦਾ ਹੈ। ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਲੱਖ ਜੇੜ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਸਾਮ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ 'ਮਨਫੀ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ ਲਈ "ਹਾਸਿਲ" ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਲਾਕਾਰ ਇੰਝ ਹੀ 'ਹਾਸਿਲ' ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਭਟਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ..ਤੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਰੀੜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਾਜਮਹਿਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਹੱਥ, ਪੈਰ ਅੱਖਾਂ ਸਭ ਗਵਾ ਬਹਿੰਦੇ ਨੇ ਪਰ ਤਾਜਮਹਿਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸ਼ਾਹਜਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਨਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ..ਇਹਨਾਂ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇ ਸਚਮੁੱਚ ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਧਰਤੀ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਨਾ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ..ਤੇ ਸ਼ਾਹਿਰ ਲੁਧਿਆਣਵੀ ਨੂੰ ਇਹ ਗੀਤ ਨਾ ਗਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ:

ਜਬ ਅੰਬਰ ਝੂਮ ਕੇ ਨਾਚੇਗਾ

ਜਬ ਧਰਤੀ ਨਗਮੇ ਗਾਏਗੀ

ਵੇ ਸੁਬਹਾ ਕਭੀ ਤੋਂ ਆਏਗੀ

ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਉਹ ਪੱਛਮ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੰਗਾ ਹੈ..ਜਿਸ ਨੇ ਬਗ਼ਾਨੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਰਤ ਵੀ ਦਿੱਤੀ, ਕਿਰਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਡੇ ਧਿਰਕਾਰੇ ਹੋਏ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ 'ਡਾਕਟਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਤੇ ਕਿਰਤੀ' ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਖਿਸਕ ਗਏ। ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੈਸਾ ਵੀ ਕਮਾਇਆ ਤੇ ਨਾਮ ਵੀ ਕਮਾਇਆ। ਤੇ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 130 ਕਰੋੜ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਇਸ ਮੁਲਕ ਨੂੰ 1968 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਵੀ ਨੇਬਲ ਪਰਾਈਜ਼ ਮਿਲੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕੈਲਾਸ ਸਤਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਕ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰੋਕ ਸਕੇ ਹੋਈਏ। 2009 ਵਿਚ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਨੇਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜੇਤੂ ਅਭੀਜੀਤ ਬੈਨਰਜੀ, ਉਹੀ ਬੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੁਆਰਾ ਜੇ ਐਨ ਯੂ ਦੇ ਵੀਸੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਤਿਹਾੜ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਡੱਕ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਇਕ ਲੇਖ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਇਹ ਟਿੱਪਣੀ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲਣ ਵਾਲੀ ਹੈ :

"ਇਹ 1983 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜੇ ਐਨ ਯੂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਦਾ ਘਿਰਾਓ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਵਕਤ ਪੁਲੀਸ ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ ਕੈਪਸ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਘਿਰਾਓ ਦੌਰਾਨ ਪੁਲਿਸ ਸੈਂਕੜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਗਈ। ਸਾਨੂੰ ਦਸ ਦਿਨ ਤੱਕ ਤਿਹਾੜ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ..ਪਿਟਾਈ ਅੱਡ ਹੋਈ । ਲੇਕਿਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇਸ਼ ਧਰੋਹ ਵਰਗਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹੱਤਿਆ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਆਰੋਪ ਲੱਗੇ ਸੀ।"

ਦੇਖੋ ਸਿਰੇ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਹੁਣ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਿੱਥੋਂ ਦੀ ਕਿੱਥੇ ਲੈ ਗਏ,-ਜੇ ਚੀਜ਼ ਉਸ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਬਣੀ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਬਣ ਗਈ..ਦੇਸ਼ ਧਰੋਹ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਵੀ ਆ ਗਿਆ..ਤੇ ਘਨਈਆ ਕੁਮਾਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਗੁਹਾ ਤੇ ਹੁਣ ਨਵਲੱਖੇ ਹੋਰਾਂ ਤੱਕ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਤੇ ਲੱਗ ਵੀ ਗਿਆ।

ਹੁਣ ਕਰੋਨਾ ਦੇ ਦੌਰ ਨੇ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਧੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਸੇ ਮਾਂ ਨੇ ਨੇ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ। ਹੁਣ ਦੇਖੋ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਮਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਚੁੰਢ ਰਹੀ ਹੈ..ਪਰ ਜੇ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਕੁਝ ਆਵੇ। ਇਕ ਹੋਰ ਕਿਰਤੀ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸੜਕ ਤੇ ਡੁੱਲ੍ਹਿਆ ਦੁਧ ਬੁੱਕਾਂ ਨਾਲ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਹੋਰ.. ਰੇਲਵੇ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਬੁੱਕ ਕਰਾਕੇ ਬਗ਼ਾਨੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਭੁੱਖਮਰੀ ਨਾਲ ਮਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਮਰਨ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਲੈ, ਬਾਂਦਰਾ ਰਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਇਕਠੇ ਹੋਏ। ਪਰ ਘਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਜੇਲ੍ਹ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਖ਼ਬਰ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਬਣਨ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਲੈ ਕੇ ਕੋਟਾ ਗਏ ਕਿੰਨੇ ਕਲਾਕਾਰ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਵੀ ਜੂਝ ਰਹੇ ਨੇ..ਘਰਾਂ ਦੇ ਉਦਰੇਵਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਤੇ ਸੜਕਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ.. ਅਜੇ ਹੋਰ ਕੀ ਕੀ ਜਰਨਾ ਹੈ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ. ਤੇ ਕੀ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕੁਝ 'ਸਿਰੇ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ' ਨੇ..ਰੰਗਮੰਚ ਸਵਾਲ ਪੁਛਦਾ ਹੈ? ਤੇ ਦੂਰ ਬੈਠਾ ਕੋਈ 'ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ' ਸਾਡੇ ਇਹਨਾਂ 'ਸਿਰੇ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ' ਨੂੰ ਥਾਪੜਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ..

ਹੁਣ ਫੈਸਲਾ ਤੁਸੀਂ ਕਰਨਾ ਹੈ..ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੇ ਕਲਾਕਾਰ ਹਨ ਤੇ ਕਿਹੜੇ 'ਸਿਰੇ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ' ?

* 9876820600

.....

ਮੈਂ ਨੀਰੇ ਨਹੀਂ ...!!

--- ਅਮਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ

ਮੈਂ ਨੀਰੇ ਨਹੀਂ ਹਾਂ

ਜੇ ਰੋਮ ਸੜ ਰਿਹਾ ਹੈ

ਤਾਂ ਮੈਂ ਬੰਸਰੀ ਨਹੀਂ ਵਜਾ ਸਕਦਾ... !

ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ

ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੰਸਰੀ ਹੈ ਵੀ ਨਹੀਂ... !

ਬੰਸਰੀਆਂ ਵਿਹਲਿਆਂ ਕੋਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ

ਬੰਸਰੀਆਂ ਉਨਾਂ ਕੋਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ

ਜਿੰਨਾਂ ਕੋਲ ਚੈਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ

ਜਿੰਨਾਂ ਕੋਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਜੋ ਆਰਾਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ..... !

ਬੇ-ਆਰਾਮ, ਬੇਚੈਨ ਲੋਕ

ਬੰਸਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਵਜਾਉਂਦੇ,

ਨੇਜਿਆਂ, ਬਰਛਿਆਂ, ਛਵੀਆਂ ਲਈ

ਬਾਂਸਾਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਚੋਂ

ਡਾਂਗਾਂ ਘੜਦੇ ਹਨ!

ਮੈਂ ਨੀਰੇ ਨਹੀਂ ਹਾਂ

ਜੇ ਰੋਮ ਸੜ ਰਿਹਾ ਹੈ

ਤਾਂ ਮੈਂ ਬੰਸਰੀ ਨਹੀਂ ਵਜਾ ਸਕਦਾ.... !

ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਤੇ

ਬਾਬੇ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਦੀ

ਨਾਗਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਛਾਂਵਾਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ.... !

ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪੋਟੇ ਵੀ

ਸਾਣ ਤੇ ਲਾ ਰੱਖੇ ਨੇ,

ਹਾਲੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਤੋਂ

ਬੰਸਰੀ ਦੇ ਸੁਰਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਟਿਕਣੇ.... !

ਮੇਰੇ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ

ਬੰਸਰੀ ਲਈ ਸਾਹ ਨਹੀਂ

ਹਾਉਂਕੇ ਹਨ,

ਜਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ

ਲਲਕਾਰ 'ਚ ਬਦਲਣਾ ਹੈ!

ਜੇ ਮੇਰਾ ਰੋਮ ਸੜ ਰਿਹਾ ਹੈ

ਤਾਂ ਮੈਂ ਬੀਸਰੀ ਨਹੀਂ ਵਜਾ ਸਕਦਾ!!

*****.*****

ਸੰਪਰਕ :

ਪੀਪਲਜ਼ ਫੋਰਮ

ਬਰਗਾੜੀ (ਫਰੀਦਕੋਟ)

151208

*98729 89313

*98767 10809

*94171 75686

ਸਾਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਦਿਲੀ ਧੰਨਵਾਦ

ਸੁਝਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ

